

пах налагоджувати довірливі сусідські відносини з жителями тієї країни, в яку вони приїхали?

Дійсність свідчить про наявність важких проблем з обох сторін. Недостатнє знання особливостей інших релігій і культур, нерозуміння суті дорогих для їх послідовників цінностей – причина глибоких образ, а також додатковий привід для поширення фундаменталістських і екстремістських сил. Без урахування цих особливостей неможливе толерантне співіснування.

На самосвідомість іммігрантів справляє вплив і те, що в їх країнах негативно сприймається сексуальна свобода Заходу, котра для мусульман – неприйнятна. Для адаптації мігрантів зі Сходу пропонуються різні проекти безболісної зустрічі різних систем цінностей, культур, релігій. Головне тут – зрозуміти, що механічна інтеграція різних релігій і культур безперспективна.

“Проте неможливість інтеграції як якогось “змішання” культур і релігій не означає, – як наголошує М.Мчедлов, – що цивілізації, які побудовані на різних релігійних матрицях, не чинять одну на одне позитивного, взаємозбагачуючого впливу. Найгіршим злом для людства буде, якщо на зміну ідеологічним протистоянням часів холодної війни придуть зіткнення між носіями різних релігійних, культурних та етнічних ідентичностей” [Там само].

Міграційні чинники мають найсуттєвіший вплив на трансформацію етноконфесійного середовища України, яке під їх впливом може призвести до зміни “змісту” нашої іудеохристиянської цивілізації, будь-то її західнохристиянського варіанту або ж її православного варіанту чи прояву. Міграційні виклики глобалізації ставлять обидві провідні ідеології українців в однаковий стан. Така ситуація оптимістична щодо встановлення толерантних міжконфесійних комунікацій в Україні.

А. КОЛОДНИЙ ■

ПРОГНОЗИ БЛИЖНІХ ПЕРСПЕКТИВ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Україна залишила свій помітний слід у світовій релігійній історії. Не стану тут широко обґрунтовувати свою думку, але вважаю, що саме Україна дала ту дорогу Східному християнству, яка забезпечила збереження Православ'я як його специфічної конфесії. Більше того, вона в XIII столітті своєю відпорністю навалі татаро-монголів зберегла християнський світ від наступу мусульманства. Україна через Володимирову традицію зберегла прагнення двох гілок християнства до виповнення заповіді Христового, щоб всі були *одно* і своєю Берейстейською унією (може й невдало) запропонувала можливий варіант шляху до цього. Україна дала приклад живучості онаціональненого християнства, бо ж як не прагнули викоренити з нашого народу його рідне, Українське християнство і поляки з Ватиканом і Московія (скажемо словами Апостола нації, децю перефразувавши) не вмерла душа наша, як не вмерла воля. Україна дала зразок поетизованого, художнього, а не голозраціоналізованого християнства завдяки органічному поєднанню останнього з народними віруваннями передуючої йому доби. Україна дала зразок живого, незааскетизованого християнства, яке відповідало ментальності українця як творця, працелюба. Україна дала децю фемінізоване християнство з огляду на те, яку значну роль в житті її народу на рівні насамперед домашнього побуту і господарки відігравала жінка.

Україна не виявила себе в якихось складних богословських конструктах (навіть могилянські професори не зовсім оргінально повторили Тому Аквінського),

■ Колодний А. М. – докт. філос. наук, професор, заст. директора – керівник відділення релігієзнавства ІФ ім. Г. С. Сковороди НАН України

але вона засвідчила живучість християнства саме в формі його національного сприйняття всупереч спробам вихолостити з нього його сутність мертвечинною формою – чи то підпорядкуванням наміснику Петра на Землі, а чи ж прагненням Московії провести на свій кшталт духовну колонізацію українського народу.

Християнство в Україні вижило в органічно витворених і прийнятих її народом формах при збереженні в непорушності його євангельського змісту, його вихідного духу. Однією із заporук цієї живучості є те, що це християнство було живим, незакостенілим на якихось довічних стандартах, богословських установах і обрядових формах. Тому зараз, коли в Україні звучать застереження від якихось змін від представників наявних в ній традиційних релігійних систем, заклик навіть до держави використати ледь не силу, щоб зберегти усталені віками релігійні форми, то все це виглядає явним анахронізмом. Україна живе в глобалізованому світі. Всі ті релігійні процеси, яким підвладний цей світ, не можуть не позначитися на її релігійному житті. Хіба що нас слід загнати в якусь резервацію чи щось подібне на колишній Союз, коли кордони наші нагадували вже зруйновану Берлінську стіну, а всі спроби проникнення якоїсь не заданої в державі духовності або глушилися, або “з боязні Сибіру” виключалися з користування.

Ми живемо в епоху постмодерну, коли релятивність поступово стає домінуючою у всіх сферах суспільного життя, а для молоді стала життєвим принципом. Уже зникає прагнення побільше знати, бо ж наукові здобутки людства постають як відносне знання, а то й змінні істини, на освоєння яких не варто витратити час. Зникають якісь усталені, загальнолюдські моральні норми життя. Голий практицизм призвів до того, що моральним стає те, що є корисним і приносить задоволення. Нівелювання значимості національного чинника, а то й відмирання його, призводить до знецінення високохудожніх мистецьких форм, домінування низькопробних виявів масової культури і збіднення духовного світу її реципієнтів. Якщо раніше людина знала і сприймала переважно культуру свого етносу, свої конфесійні вірування й обрядові форми, то нині, за умов інформаційної революції, вона в змозі бути включеною в стереотипи культури інших народів, телевізійно бути оприсутненою в обрядових діях не рідних для неї релігій. Можна ще далеко більше говорити про нашу включеність у ці світові процеси. Проте одне слід визнати: ми від них якось відгородитися не можемо, а маємо вжитися, скориставшись мудрою порадою Папи Івана XXIII, аджорнаментуватися. Тому дещо дивними виглядають думки останнього Помісного Собору УПЦ Київського Патріархату, коли на фоні загальних занепокоєнь тим, що відбувається нині в світі, звучали заяви ледь не повернення до того християнського оформлення життєвих проблем, які знаходяться вже в історичному архіві. Подібні установки звучать також на шпальтах газет як Російської Православної Церкви, так і її підпорядкованої Української Православної Церкви. Ми навіть спостерігаємо цікавий процес деопротестантнення традиційних протестантських конфесій. Протестантизм часто вже втрачає те, що його різнило в час його появи від традиційного католицизму. Останній в дечому вже більш прогресивний і сучасний, ніж протестантизм з його ідеєю відсторонення людини від життя в суспільстві і увімкнення її в ізольовану від світу спільноту одновірців.

Дехто з науковців заперечує наявність релігійного постмодерну і говорить про неможливість вивчення функціонування релігії за умов постмодерну. Я погоджуюся з тим, що постмодерні вияви у різних сферах суспільного життя знайшли відповідне відображення як у всьому релігійному комплексі, так і своєрідно у різних конфесійних формах релігії. Проте, поруч з цим, ми можемо говорити і про настання епохи постмодерну в самій релігійній сфері. На мою думку, свідченням цього може бути наступне:

По-перше, розмивання самої ідеї Бога. З одного боку, антропоморфні уявлення про нього замінюються духовними (Бог – Всесвітній Закон, Бог – Абсолют, Бог – Всесвітній Дух і т.п.), а з другого – з'явилися концепції “смерті Бога”, точніше смерті відстороненого від світу Бога і появи вчення про сопричастність Бога до всіх процесів на Землі і в Всесвіті (своєрідна його пантеїзація) і вчення про людину як співробітника (рос.- соработника) Бога.

По-друге, маємо нині в голові релігійної людини своєрідний симбіоз традиційних вірувань з різними виявами позавіросповідної містики, залишками язичництва, поєднання західної релігійності із східною (напр., гороскопи і т.п.).

По-третє, релігія втратила свою роль морального імперативу в повсякденній життєдіяльності людини: маємо не етику, а етикет релігії.

По-четверте, наявний швидкоплинний процес творення і розгортання самобутніх богословських вчень, появи різних теологій (теологія прогресу, теологія праці, теологія революції, “чорна” теологія, теологія фемінізму тощо). При цьому якщо раніше ідеолог нового вчення поставав творцем нового конфесійного напрямку, то нині теологія універсалізується, зокрема праці католицьких богословів активно використовуються православними, а праці протестантських теологів вивчаються в інших християнських конфесіях.

По-п’яте, наявний довільний, вибірковий підхід віруючого до системи віровчення своєї конфесії: для багатьох із них релігія постає скоріше як система певних життєвих моральних норм, а не як картина світу, есхатологічне вчення (людина перестала думати на перспективу про свою смерть).

По-шосте, відбувається десакралізація “священних книг”: вони постають вже як культурно-історичні пам’ятки, а не як недоторкані святині, де за кожним словом нібито “прихована” якась божественна істина. Спроби утвердити останній підхід (напр., пошук якогось утаємниченого коду Біблії та ін.) залишилися, як то кажуть, камінцем кинутим у річку.

По-сьоме, втратила свою сакральність церковно-обрядова практика, зник воцерковлений віруючий, з’явилася телевізійна відправа, а оскільки вона є поліконфесійною, то з’явився підхід до різної конфесійної обрядової практики як до однієї з можливих культурно-релігійних традицій.

По-восьме, відбувається розмивання церковної організації як Богом встановленої сакральної інституції, йде незупинний процес дроблення, диференціації наявних конфесій і Церков. Інстиційована релігійність все більше нагадує релігійний супермаркет: йди і вибирай відповідно своїй уподобі якусь релігію.

По-дев’яте, внаслідок появи міжконфесійного і міжнаціонального сімейного симбіозу зникла сім’я як “домашня церква”, а відтак відійшли у видовищну традицію колись сакральні обряди, не спрацьовує процес відтворення усталеної релігії як вияв сімейної традиції; за умов урбанізації вже не виявляє, як то було колись, свою спонукальну силу громадська думка у збереженні і відтворенні певних традиційних релігійних вірувань і діянь.

По-десяте, релігія прагне ввійти не в “свої” сфери суспільного життя (політику, благодійність, світську освіту, господарку тощо), внаслідок чого відбувається розмивання власне релігійного. На релігію відтак переносяться всі життєві проблеми, що веде до втрати нею своєї сакральності, святості, підміни “вертикалі” (людина – Бог) “горизонталлю” (людина – людина).

Україна із-за вікового перебування в колоніальній неволі із певним запізненням входить у світову історію. Коли інші народи вже пройшли процес своєї національної самоідентифікації і для їх буття як етносу не загрожують особливо чимось глобалізаційні процеси сучасності, то нам, перш ніж включитися в них, треба ще з українця за паспортом сформуванати українця за духом, а зрештою зробити Україну Україною. В цьому процесі націотворення неабияку роль відіграють національні релігії. Оскільки через Володимирову християнську революцію ми практично не мали сформованої власне нашої етнічної релігії з її пантеоном божеств і усталеною системою обрядів, то нині в ролі чинника національного відродження могли б виступити наші національні християнські Церкви. Але на перешкоді такій їй функціональності постають Москва і Рим. То ж відродження власне Українських християнських спільнот є не тільки фактором нашого духовного відродження, а й ефективним чинником українського державотворення. В русло цього процесу слід зорієнтовувати діяльність всіх в Україні суцільних конфесій і Церков, поставивши водночас під відповідний державний кордон ті з них, які працюють на свій зарубіжний центр, а відтак і іншу країну з її часто недружелюбними інтересами щодо української суверенності.

Україна переживає складні часи свого відродження для історії. Все це вимагає консолідації всіх зусиль, зорієнтованих на її поступ. Всім конфесіям і Церквам слід чітко усвідомити, що періоди моноконфесійності чи моноцерковності в територіальних межах країн – надбання минулого. Якогось об'єднання конфесій і Церков вже не буде: це – утопія. То ж слід вчитися жити в поліконфесійному світі і визнавати себе як один із можливих (хай і найбільш істинний) шлях до Бога. Оскільки поєднати віровчення різних конфесій, уніфікувати обрядову практику різних Церков практично неможливо, то варто зорієнтувати увагу не на тому, що роз'єднує, а на тому, що може поєднати, толерантизувати міжконфесійні і міжцерковні відносини, а це – сумісне благодійництво, добротинність, сфера виховання тощо. Саме на це мала б бути зорієнтованою діяльність різних, вже наявних в Україні різних міжконфесійних організацій. Оскільки їм подеколи тяжко йти на поєднання із-за боязні втратити себе, підірвати свій авторитет в очах своїх вірних, то функцію об'єднувача конфесій і Церков мають брати на себе або державні, або громадські інституції.

Конфесії і Церкви не мають замикатися в межах своєї спільноти, а виходити, скажу так, “в люди”. Раніше на вулицях Києва ми спостерігали барвисті відзначення крішнаїтами своїх свят. Виходила на вулиці міст також “Армія спасіння”. Чому б релігійним спільнотам різного рівня організації не виходити за межі своїх молитовних будинків з показом своїх обрядових дійств, виступами своїх художніх колективів, демонстраціями своїх конфесійних кінофільмів тощо. Ця своєрідна релігієзнавча просвіта формувала б толерантне ставлення у кожної людини до конфесії не її вибору.

Які в моєму баченні перспективи на найближче десятиліття релігійного життя в Україні? Насамперед зауважу, що його буде характеризувати все більша толерантизація міжконфесійних і міжцерковних відносин. Церква, як і нині, не буде відігравати якусь значиму роль в процесах національно-духовного відродження. Продовжуватиметься спроба УГКЦ всупереч логіці історії клерикалізувати життя галичанського регіону. Симфонія з місцевою владою служитиме для неї підґрунтям перетворення в регіоні в тотальну інституцію. Все більш успішно буде розвиватися протестантизм. Цьому сприятиме зокрема та його різноманітна благодійницька діяльність, яка в наш час соціальних негараздів формує щодо протестантських спільнот громадську думку як захисника знедолених, гаранта спільнотного життя.

Все більш дієвим чинником консолідації виступатимуть відповідні релігійні спільноти для різних етнічних меншин України. Спостерігатиметься налаштування їх зв'язків з релігійними центрами матірньої землі. Особливо у цьому відзначатися волжські татари, євреї, поляки, угорці, румуни. Зрозуміло, що за умови формування в Україні політичної нації такі процеси матимуть відцентровий характер, дещо перешкоджатимуть становленню духовної єдності.

Заявить про себе (і ймовірно не у бажаних для нас виявах) ісламський чинник в Криму. Якщо до цього нам вдавалося міжнаціональні відносини на півострові вирішувати політичними засобами без підключення до цього релігійного чинника, то те зволікання, із вирішенням потреб одного з корінних етносів Криму, яке має місце, а також підключення до їх розв'язання зарубіжного мусульманства, заактуалізує ісламський чинник на півострові (не виключено, що й в активних екстремістських формах вияву). Проте кримські мусульмани у своїй активності не одержать підтримку з боку інших центрів ісламу України.

Біль України – її Православ'я. Ця конфесія ефективно використана російським імперіалізмом для зденаціоналізації українців, втрати ними потреби у своєму національному державотворенні, збереженні і відтворенні своєї національної культури. І зараз Московський Патріархат всіляко працює на збереження російсько-православної імперії, складовою якої є очолювана митрополитом Володимиром (Сабоданом) Українська Православна Церква. Чи можливе об'єднання наявних в Україні Православних Церков? Якщо підходити з мірками Київського Патріархату, то так, бо ж відмінність при цьому вбачається лише в орієнтаціях на принцип: незалежній державі – незалежну Церкву. При визнанні цього принципу

і УПЦ Московського Патріархату й при, дивись, виявленій згоді Російської Православної Церкви на можливість проголошення в Україні Помісної Православної Церкви, аргументи УПЦ КП щодо неможливості його поєднання з УПЦ МП відповідають і об'єднання стає реальністю. Але якщо враховувати те, що Українське Православ'я як культурно-історичний феномен далеко не тотожне Православ'ю Росії, яке в Україні репрезентує його складова УПЦ МП, то тоді про якесь поєднання не може йти мова, бо ж маємо два відмінні, хоч і одноконфесійні, релігійні феномени. За таких підходів в Україні на роки має бути закріпленим існування Української Помісної Православної Церкви і (з врахуванням значної російської діаспори і великої кількості зденационалізованих православних) Українського Екзархату Російської Православної Церкви.

Розвиток подій в Православ'ї України значною мірою залежатиме ще й від суб'єктивного чинника. Глава УПЦ КП патріарх Філарет, надіючись на міцне своє здоров'я, ще не працює на підготовку свого наступника, має в керівництві Церкви нижче себе якийсь вакуум, а він з часом може зіграти негативну роль в бутті цієї Церкви як православно-духовної спільноти українства. Прийдуть ті з молодих, для кого національний чинник в бутті Православних Церков не є істотним, а відтак погодяться на просте беззастережне організаційне поєднання.

Президент В.Ющенко ще буде виявляти сподівання на допомогу йому Вселенського Патріарха Варфоломія II в розбудові Української Помісної Православної Церкви. Але це сподівання немає перспективи, бо ж в ньому не зацікавлений сам Вселенський Патріарх. А це тому, що будь-яке його втручання в справи Українського Православ'я призведе до загострення конфлікту між Константинополем і Москвою й розколу Вселенського Православ'я. До того ж, в складі нинішньої Константинопольської Патріархії знаходяться Українська Православна Церква Канади й Українська Православна Церква США, які, зрозуміло, після появи в Україні її канонічної Православної Автокефалії перейдуть до неї. Константинополю не хочеться втрачати ці нині його сотні парафій. В тій пропозиції УПЦ МП, яку виголосив її Предстоятель митрополит Володимир (Сабодан) під час осіннього 2008 року форуму глав православних Церков у Фанарі з проханням до Вселенського Православ'я взяти на себе вирішення "української проблеми" є тонко продуманий промосковський підтекст. В такий спосіб Московський Патріархат відвів Константинополь від вирішення питання Помісності Православ'я України. Той факт, що єпископат УПЦ МП одностайно запропонував кандидатуру свого Предстоятеля митрополита Володимира (Сабодана) на посаду Патріарха РПЦ засвідчує його небажання вдаватися до позитивного вирішення питання православної помісності в Україні, про прагнення відвернути можливі спроби використати смерть Олексія II для будь-якої актуалізації цього питання. Але як би там не розгорталися наступні події, московсько-православна преса ставить в заслугу Олексію II те, що йому вдалося не допустити відторгнення України від РПЦ. Претенденти на посаду Московського Патріарха митрополити Кирило і Климент є більш жорсткими в недопущенні появи Української автокефалії. То ж боротьба за неї розтягнеться ще не на одне десятиліття. При цьому враховується те, що в разі проголошення Української Помісної Православної Церкви на основі об'єднання нині суцільних в нашій країні Православних Церков, ряд епархій УПЦ МП утворюють Східно-Південну Митрополію, яка залишиться в юрисдикції Московського Патріархату.

Думаю, що на перспективу Апостольській столиці вдасться зреалізувати своє давнє прагнення з повного окатоличення якщо не всієї України, то хоч її Галичанського регіону. Про цей намір свідчить затягування із наданням Папою Римським статусу Патріархату УГКЦ (а то й відверта заява недружнього нам кардинала Вальтера Каспера, що "йому там ніколи не бути"), схвалена Ватиканом і збережена розпорошеність її складових, "вливання" єпископського складу за рахунок вихідців із католицької Церкви або греко-католицьких єпископів із Польщі та ін. Із свого боку, в самій УГКЦ є сильна проримокатолицька традиція. Зокрема такої орієнтації дотримується непідпорядкований керівництву УГКЦ греко-католицький орден василіан. То ж чогось доброго від Ватикану Україна у своєму духовному

розвої чекати не може. Ті заяви, які подеколи звучать з кіл Греко-Католицької Церкви з приводу поєднання з Православ'ям звучать наскільки невизначено, що з них незрозумілим є те, на поєднання з ким, якою Церквою вони мають намір йти і що нового вони пропонують православним, окрім тих же принципів, які лягли в основу Берейстейської унії. То ж утопічною є думка про можливе поєднання в перспективі (близькій чи далекій) християн України.

Протестантським традиційним Церквам України у їх саморозвитку заважає та збережена ними ще включеність в колишні союзи (нині – СНДеківські) структури. Вони не постають в світовому релігійному русі виявниками української незалежності, формують у світовій громадськості думку про меншовартість українців, що нездатні навіть на своє самостійне конфесійне інституювання. Ігнорування протестантськими спільнотами державної мови України ставить їх в один із чинників збереження політики Компартії Радянського Союзу в національному питанні. Вивчаючи видруки різних протестантських об'єднань, переконаєшся, що вони живуть у відстороненості від тих духовних процесів національного відродження, які відбуваються в Україні. Відтак протестантизм постає як чужородне явище на теренах становлення Української незалежності. Далеко ближче до цього стоять деякі неохристиянські, навіть неоорієнталістські спільноти.

Я вище вже зазначав, що оскільки релігійний вибір українців за умов законодавчо гарантованої свободи віросповідань фактично вже завершився, то практично призупинилося поява у нас якихось нових конфесій, стабілізувалися наявні у кількості своїх громад. Тут хіба що винятком є харизмати, які є типовими виразниками постмодерністської релігійності. У них ми не маємо такої інституалізованої зацентралізованості, яка притаманна не лише для історичних конфесій, а навіть для пізніх протестантів. У харизматів практично що громада, то Церква. Вони не стільки заформалізовані у своєму молитвовияві, як інші християнські об'єднання, які звертаються до Бога за стандартизованими молитвами чи піснеспівами. Харизмати при проведенні своїх богослужінь враховують ту свободу самовияву, яка імпопує сучасній молоді. Тут – рукоплескання, тілесні рухи, танці, артистизм у співі, ритмічна музика, проповідь у вільній формі і в голосовому різноманітті, змістовно незастардатоване прославляння і вдячне молитвовоголошення, театральні прийоми, вільний вибір фрагментів з Біблії і їх самостійне витлумачення, прийняття за харизму будь-яких духовних чи емоційних виявів молільника тощо.

Що стосується неоорієнталістських чи рідновірських новотворів, то тут вже маємо призупинення в зростанні і кількості громад, і вірних. Україна за тисячоліття буття в її духовному житті християнства сприймає ці релігійні різновиди як щось чуже, штучне, привнесене, навіть як неблагодатне. В наступному десятилітті скоріше всього буде йти процес кількісного зменшення в різних параметрах буття східних релігійних спільнот. Згадаймо, як інтенсивно зростало у нас в перші роки незалежності Товариство свідомості Крішні і водночас засвідчимо втрату зацікавленості до нього в наш час. Конфесія ніяк не може навіть завершити будівництво того свого Київського офісу, про величність якого йшла мова ще десять років тому. Одиночки українців сприйняли буддизм, ошізм, шрічінмойство, махарішизм, бабізм, “чисту релігію” тощо. Але якщо призупинення процесу зростання Східних релігійних конфесій можна з'ясувати небажанням українців віддатися чужій за своєю природою для нас релігійній духовності, оспівувати чужу історію і географію, то в стабілізації рідновірства дає себе знати несприйняття сучасною цивілізованою людиною архаїки його обрядових форм і повір'їв, а зденаціоналізованим українцем – вірності рідновірців давній історії України і прагненням їх до національного самовизначення на основі давніх, нехристиянізованих традицій. Вже нині рідновірські спільноти постають не стільки як релігійні осередки, а як національні клуби чи гуртки українськочорієнтованої інтелігенції, яка з різних мотивів не сприймає християнство, розглядає його як згубний чинник на шляхах української духовної історії.

Знаменною подією в релігійному житті України є непомітне зникнення Великого Білого Братства. Його богиня Марія ДЕВІ Христос перебралася до Росії і вже

там постає під ім'ям Вікторії Преображенської в ролі засновника Космічного Полімістецтва Третього Тисячоліття. В Москві діє її Театр Містерій. Важко сказати щось про цю нову затію Марини Цвигун і чи матиме вона якийсь відголос в Україні після того, як тут залишилися понад тисячу ошуканих її послідовників.

Знаходить в Україні певну підтримку під різними назвами рух анастасіївців. З ідеї цієї течії дещо перебрали для себе громади В.Куровського, які почали в деяких областях розбудовувати своєрідні екопоселення. Зазнаючи гонінь в Росії, прагне перенести свій центр в Україну Церква Матері Божої Преображенної.

То ж якихось значних змін в релігійному житті України, як і в її конфесійній карті на ближню перспективу спрогнозувати не можна. Хібащо зорієнтоване на УПЦ Московського Патріархату вище керівництво держави вимолить зрештою в Російській Церкві хоч би надання своїй Церкві в Україні автономії, а потім силовими заходами (як в Болгарії) спробує “поєднати” Православні Церкви України, нехтуючи при цьому національними інтересами країни і її самобутнім духовним розвитком. Поруч з цим керівництвом УГКЦ, скажу образно, все більше буде “викреслювати” різними нововведеннями у віровчення і обрядову практику з її природи елемент “греко-”, залишаючи на перспективу елемент “католицька” з тим, щоб зрештою поєднати в Україні її Греко-Католицьку і Римо-Католицьку Церкви. Протестантизм завдяки своїй активній місіонерській роботі і раціонально організованому благодійництву зрештою здобуде кількісно половину релігійної мережі України, а ми ж добре знаємо, що громада протестантів за рівнем своєї релігійної зрілості далеко переверщує православні парафії. Зросте роль ісламського чинника в суспільному житті Криму, як і іудейського в житті єврейської меншини України.

Я хотів би застерегти від тієї ейфорії, яку мають традиційні Церкви, спостерігаючи цифри релігійності, які дають різні соціологічні дослідження. Найбільший відсоток довіри українського народу ці дослідження з року в рік приписують Церкві. Але ж вони ніколи не коментують одержані цифри. Така довіра респондентами Церкві дається від незнання її, від відсутності з нею якихось безпосередніх контактів, участі Церкви у вирішенні потреб повсякдення людини. А між тим ленінський атеїзм ще не вмер. Як тіло вождя народів, він ще нездоланим лежить серед нас, біля нас і в нас. Бо атеїзм, – це не стільки словесне заперечення буття Бога, а заперечення, точніше нехтування тим способом життя, який мала б формувати у нас християнська релігійність.

Атеїзм з'явився і утвердився не як супротив ідеї Бога, а насамперед як супротив тій інституції, яка виросла на цій ідеї і з часом її собою замінила. Так, Православна Церква Російської імперії разом з Російським Левіафаном “союзно общество гнетила”, як слушно писав О. Радищев. То ж атеїзм на наших теренах з'явився не з потреби заперечення буття Бога, а з потреби війни з інституцією, яка його ім'ям освячувала владу сильних, які, скажу словами Вольтера, якби Бога й не було, то створили б його. То ж ми були не атеїстами, а скоріше антиклерикалами, борцями не з Церквою як містичним тілом, а з Церквою як світською інституцією, покликаною вдовольняти волю і потреби можновладців. Якщо я скажу, що це в природі Православ'я, то певно що великої помилки в таких висновках не буде. Це засвідчує навіть не тільки наша історія його, а й сьогодення, коли Церква Московського Патріархату неоголошено стає у деяких регіонах України фактично державною, а Церкви, яким дорога українська ідея, зазнають всіляких обмежень у своїй діяльності, навіть витурення із активної сфери життя конфесій. Згадаймо тут для прикладу Крим, де і Церква Київського Патріархату, і Греко-Католицька не в пошані у влади Автономії. Поруч з ними і муфтіят кримських мусульман. Погоду тут роблять заїзджі росіяни і їх домінування в органах влади.

Саме Церкву Московського Патріархату запрошують вищі державні служби на різні важливі для країни заходи, саме їй передали або закріпили за нею найбільш значимі духовні святині – Києво-Печерську, Почаївську та Свято гірську Лаври. З її представниками їздять по зарубіжжю вищі державні чиновники, а під час перебування в Москві майже щоразу вони візитують до патріарха РПЦ Олек-

сія II. На утвердження цієї Церкви як єдино канонічної було відпрацьовано Московю сценарій відзначення в Києві 1020-річчя хрещення Київської Русі.

Українська держава беззастережно сприймає ту фінансову допомогу, яку, безцеремонно втручаючись у перебіг конфесійного життя України, надає “Російській Православній Церкві в Україні” глава Уряду, а донедавна Президент Росії В.Путін. Саме так він назвав цю Церкву України, беручи участь в роботі Архієрейського Собору Московського Патріархату. Зрештою, чомусь щедро одержують державні нагороди України ті ієрархи УПЦ Московського Патріархату, які не лише мислять, а й діють українофобськи. Згадаймо тут принагідно хоч би вихідців з Росії Одеського митрополита Агатангела чи Тульчинського (донедавна – Херсонського) Іоанафана, які навіть пригрозили просити для своїх єпархій у Московського Патріархату ставропігію, коли Українська Православна Церква захоче мати свою автокефалію.

Від процесу дійсно українського державотворення влада часто відгороджується великим “міліцейським кордоном”, а в цей час по столиці (та й по території всієї країни) кликуші від УПЦ МП, вдало названі (і не більше) Синодом цієї Церкви “політичним православ’ям”, здійснюють з іконами російського імператора Миколи II та гаслами “Православне. Самодержавне. Народність” за невідомо ким фінансованого прикриття приморських козачків протестні хресні ходи, спрямовані й проти несприйняття Україною ідеї якогось нового Союзу з Росією, і проти вступу її в НАТО і входження в Європу, і проти відродження дійсної української історії, і проти державності української мови... Мету всього цього чітко висловив одеський московсько-православний архімандрит Тіт: “Цар Микола II – святий. Тому державний устрій до нещасного 1917 року був благодатним, богомвстановленим, а відтак тільки така державність нам і потрібна” (Справедливість. – 2000. – №3). Борючись за канонічну територію своєї Церкви і прагнучи бути на ній єдиновласною релігійною структурою, московський Патріархат в такий спосіб приховує обстоювані ним національно-релігійні інтереси Росії, свій великоцерковний російський шовінізм. Саме деградація української держави як національного інституту зумовлює занепад ідеї Української Помісної Православної Церкви, яка була надто актуальною в перші роки нашої незалежності. І тут слушною є думка Миколи Рябчика, що впродовж 90-х років м.ст. у свідомості багатьох українців знову відродилася “колоніальна точка зору на себе як на недонарод із недомовою, недокультурою, недорелігією” (Рябчик М. Імперський виклик, націоналістична відповідь: протистояння двох ідеологій // Дух і Література. – 1998. – № 3-4. – С. 157).

Біда України, що вона незалежно від того, яка політична сила складає більшість, має таких вищих посадовців, які далекі від розуміння дійсної природи релігійної ситуації в країні, але прагнуть вирішувати її проблеми, покладаючись при цьому на свій нібито здоровий глузд і на свої нібито найбільш істинні уподобання (– часто, московсько-православно конфесійно забарвлені). При цьому на їх рівні вже спрацьовує рецидив ментальності комуністичних часів, коли релігійні процеси прагнули скерувати, а не підкорювати цивільними й допустимими в громадянському суспільстві методами. Відтак релігійна ситуація і її функціонування постають не як продукти природного саморозвитку релігійних феноменів, а як зреалізований інституційний конструкт, що зродився в неосвіченій голові чиновника (хай навіть високої посади і з благих його намірів).

Найвища нині спокуса з боку влади – використати християнство як інструмент для зміцнення держави і виконання деяких її функцій, а з боку Церкви – використати державу як засіб християнізації суспільства, спричинює ідеологізацію християнства. І тут слухними будуть міркування Івана Лисяка-Рудницького: “Характерним і дуже негативним явищем нашого суспільного побуту є переміщення церковної і політичної сфер. Політиканство втискається в українські церкви, як і церковщина у наші політичні організації. Таке змішання не виходить на здоров’я ні одній, ні другій царині. Наші церкви правлять за національно-політичні установи; це одна із причин, чому в них так мало справжнього одуховлення та богословської мислі (Лисяк-Рудницький Іван. Що робити? // Історичні есе. В 2-х т.- К., 1994. – Т.2. – С.449).

Що стосується того загравання з Церквою, яке спостерігається у нас на різних рівнях влади, то воно свідчить не про високу духовність останньої, а навпаки – її духовну злиденність і світоглядний примітив. Тут приходять на пам'ять різкі кроки цивілізованої Франції з утвердження світськості своєї країни. В жодній цивілізованій країні не граються так вищі державні чиновники з Церквою, як у нас в Україні. Згідно Конституції країни Церква відокремлена від держави. Але біда наша в тому, що державу не вдалося відокремити від Церкви, а тому вона останню розглядає як один із інструментів своєї політики. Наочний приклад цього – використання адмін-паратом Православної Церкви Московського Патріархату під час виборів Президента країни в 2004 році, явно з політичним підтекстом проведеного при участі цієї ж Церкви відзначення в Києві “недоювілею” – 1020-річчя хрещення Русі.

А між тим вітчизняне православ'я наскільки домостроївськи заархаїзоване у своїх виявах, наскільки далеке від духовних потреб людини XXI століття, що його культивування, прагнення утверджувати й зберігати в нинішніх його формах рівноцінне поверненню в епоху середньовіччя, навіть до способу мислення людини півторатисячної давності. Певно цим пояснюється той факт, що країни з домінуючим Православ'ям не приуспіли в історичному поступі, знаходяться в зоні історичної відсталості. Все це є підтвердженням думки, що та сфера життя людини, в якій Церква знайшла себе і свою функціональність, має залишитися за нею без будь-яких втручань держави в її перебіги. Держава не має брати на себе роль об'єднувача Православних Церков, бо ж ці Церкви, до їх честі, до цієї її місії її не закликають (хіба що за винятком Київського Патріархату). Більше того, Патріарх Московський одного разу прямо вказав Президенту Л.Кучмі на те, що не слід забувати про відокремлення Церкви від держави. Подібні заяви були й в адрес В.Ющенка. Тут постає ще одне питання: “Чому це держава так турбується проблемою об'єднання лише православних Церков, коли має роз'єднані на своїх теренах на декілька організаційних спільнот баптистів, п'ятидесятників, мусульман, іудеїв, рідновірів, харизматів та інших?”.

Миристи Церкви – то не справа держави. Незважаючи на велике конфесійне різноманіття релігій у нас в Україні, наявною є тенденція до приватизації релігії. Кожна людина постає сувереном у своїх духовних виявах і потребах. То ж, слідуючи принципам громадянського суспільства, як ніхто не може методом тиску визначати релігійно-бір особистості, так само ніхто не може нав'язувати їй належність до певної церковної спільноти. В демократичній країні законодавчо мають бути гарантованими свобода віросповідань, свобода релігійної діяльності і свобода релігійної організації.

В. ТИТАРЕНКО ■

ПРОГНОЗУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН

В європейських країнах, інтегративний курс на які тримає й Україна, церква як соціальний інститут є важливим складовим елементом громадянського суспільства. Громадянське суспільство становить собою систему взаємодії в межах правового поля вільних і рівноправних громадян держави та їх об'єднань [Титаренко В. Поняття “сучасний християнин” в контексті діалогу суспільства і релігії. Релігійна свобода. Наук. щорічник № 12. – К.; – 2007. – С.49]. Крім того, громадянське суспільство є частиною складних соціально-політичних процесів, в які органічно включені і релігійні процеси та відносини. Завданням даної статті постає аналіз спроможності прогностичних розвідок щодо динаміки релігійних процесів і значимості таких прогнозів для вибудовування державно-церковних відносин.

■ Титаренко В. – канд. філос. наук, доц., наук. співробітник ВР ІФ ім. Г. С. Сковороди НАНУ.